

МЕЖДУНАРОДНОПРАВЕН РЕЖИМ НА АРКТИКА

Проф. д - р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

INTERNATIONAL LEGAL REGIME OF THE ARCTIC

Prof. Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

***Abstract:** The Arctic is the geographical region located in the northernmost part of the Earth. For objective geographical and historical reasons, it consists of only five, precisely defined States - the USA, Canada, Denmark, Norway and Russia. The international legal regime of the Arctic is regulated by customary international law rules that have been created by the Arctic States. These rules are regional – they apply only to the Arctic region and only to its States. According to these rules, each Arctic State has the right to its own section of the Arctic, called a sector, which is entirely under its sovereignty. This means that the space in the sector is the State territory of the respective State, in particular - a territorial sea; there is no high sea in the waters of the Arctic.*

***Key words:** geographical region, customary international law rule, regional customary rule, polar sector, parallel legislation*

I.

Арктика е географският регион, обхващащ най-северната част на Земята; Арктика – това са сухоземните и морските пространства северно от Северния полярен кръг (66° и 33' северна ширина), с площ 14, 5 милиона кв. км. Арктика се състои от водите на един от световните океани, Северния ледовит океан, в който се намира Северният полюс, с всички острови и ледници в него, както и неговите брегове – бреговете на излизащите на този океан държави. Освен географските, климатичните и изобщо природните си особености, Арктика има и една политическа особеност: в този регион, поради обективни географски и исторически причини, са разположени само няколко – само пет, държави: САЩ, Канада, Дания (чрез о-в Гренландия, който е под датско управление), Норвегия и Русия.

Регионът на Арктика е изключително важен транспортно за цял свят: той е най-краткият корабоплавателен път от източното към западното полукълбо¹, и обратно; напр. дължината на морския път от Шанхай до Ротердам през Панамския канал е 25 588 км, през Суецкия канал е 19 530 км, и е само 13 630 км през района на Северния полюс².

Регионът на Арктика се регулира само от петте арктически държави. Това е не само справедливо, след като полярните пространства засягат непосредствено само тези

¹ Вж. **Symonides, J.** Problems and Controversies Concerning Freedom of Navigation in the Arctic. - In: Law of the Sea, From Grotius to the International Tribunal for the Law of the Sea. (Edit. by **Del Castillo, L.**). Leiden, Boston: Brill Nijhoff, 2015, p. 226, 241: корабоплаването през Арктика „съкращава пътя между Европа и Азия в сравнение с Панамския и Суецкия канал“.

² Ibid., p. 226, под линия.

държави, но и единствено възможно: само тези държави, по чисто обективни причини, поради местоположението си, са в състояние да вземат решения за използването на арктическите пространства. Ето защо какъвто и да е режимът на Арктика, той може да бъде само такъв, какъвто го създадат арктическите държави.

II.

Няма договор, сключен между арктическите държави, или поне с тяхното участие, уреждащ международноправното положение на региона. Дори и Конвенцията на ООН по морско право от 1982 г., със своята всестранна регулация на това право, не се занимава с Арктика. Най-вероятно защото по време на сключването на конвенцията, с оглед на неблагоприятните природни и климатични условия, перспективата за корабоплаване там не е изглеждала реална на държавите, и те не са видели необходимост да се занимават с този въпрос³. Наистина, в конвенцията има, макар и само една, разпоредба, която може да се отнесе до Арктика - чл. 234. Той е озаглавен „Райони, покрити с лед“, откъдето може да се заключи, че визира Арктика, или поне – и Арктика. Но тази разпоредба, първо, има само екологично предназначение: опазването на изключителната икономическа зона в Арктика от замърсяване от преминаващите плавателни съдове. Второ, тази разпоредба е „една от най-непрецизните и най-неясни разпоредби“ в конвенцията⁴.

Но липсата на договорноправен режим не значи правен вакуум⁵ за Арктика – това заключение води до следващото заключение, и то отразява действителността в арктическите пространства, а именно че правният им режим е обичайноправен: „Именно от международноправни обичаи... изначално е предопределен правният ред в Северния ледовит океан“, „международноправните обичаи...лежащи в основата на правния режим в Северния ледовит океан“, „...международноправният режим на Арктика, и преди всичко лежащите в основата му правни обичаи“⁶. Международните обичаи в Арктика са дългогодишна практика на самите арктически държави, призната и от неарктическите държави⁷. Доказателство за съгласие, явно изразено или мълчаливо, на тези държави с обичайните норми на Арктика, е отсъствието на протест от тяхна страна срещу тези норми⁸. Тези обичайноправни норми са с регионален характер – отнасят се само до региона на Арктика, и поради това са един от видовете специални обичайни норми на международното право.

В международното право има два вида обичайни норми: универсални и специални. „Универсална“ обичайноправна норма е синоним на „обща“ такава – норма с обща практика за всички държави: „терминът „обща (general) норма“ означава „универсално (universally) обвързваща“ норма“⁹, „универсална (universal) или обща

³ Ibid., p. 241.

⁴ Ibid.

⁵ Вж. **Wolfrum, R.** The Arctic in the Context of International Law. - Zeitschrift für ausländisches öffentliches recht und völkerrecht, Bd. 69, 2009, S. 543.

⁶ Вж. **Жудро, И. С.** Обычно – правовые нормы как компонент уникального, исторически сложившегося статуса Арктики. - Вестник Северного федеративного университета, 2014, № 6, с. 112, 116.

⁷ Пак там, с. 112.

⁸ Пак там.

⁹ **Slouka, Z.** International Custom and the Continental Shelf. The Hague: Martinus Nijhoff, 1968, p. 5. Вж. също напр. **Mendelson, M.** The Formation of Customary International Law - Recueil des Cours de

(general)¹⁰ норма. Понятието „универсална норма“ за този вид обичайна международноправна норма отразява най-важната ѝ отличителна черта, оправдаваща тази ѝ квалификация: универсалната норма регулира въпрос от общ интерес за всички държави, „обвързва всички държави“¹¹, независимо от географското им положение, или накратко, а и по-просто казано – това е норма за държавите от цял свят¹².

Втората категория обичайни международноправни норми са специалните такива: „Освен универсалните обичайни норми, съществува, обаче и друга категория: специални обичайни норми...“¹³, поради което „една норма на обичайното международно право може да бъде или универсална, или специална“¹⁴. Специалните обичайноправни норми действат не спрямо всички държави в света, както е при универсалните, а само спрямо дадена група държави¹⁵, които са обединени по някакъв присъщ само за тях признак, и никога „не представляват мнозинство от държавите в международната общност“¹⁶. Затова, за разлика от универсалните норми, тази втора категория норми обвързват само създалите ги държави, и респ. нямат никаква правна сила спрямо други държави¹⁷. Ясно е, че тази характерна черта на правното действие на специалните обичайни норми, освен че ги разграничава от универсалните¹⁸, същевременно оправдава термина „специални“ за наименованието им.

В зависимост от спецификата на държавите, адресати на тези норми, те се обозначават с различни термини: регионални, локални, специални¹⁹. Отново с оглед на та-

¹⁰ Académie du droit international de La Haye, t. 272, 1998, p. 217, 218, който определя общата обичайна норма на международното право и като универсална такава.

¹⁰ **Shaw, M.** International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 2.

¹¹ Ibid.

¹² Вж. **Leopard, B.** Customary International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 117: универсалната норма е „правна норма, която се прилага към поведението на всички държави от световната общност на държавите“, **Scharf, M.** Customary International Law in Time of Fundamental Change. Recognizing Grotian Moments. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 33: „норми, които се прилагат по целия свят“, Yearbook of the International Law Commission (Yrbk. ILC), 2018, vol. II, Part Two, p. 112, т. (3) от коментара към Извод 16 от проекта на Комисията на ООН по международно право (КМП) за обичайното международно право: „...общото (general) обичайно международно право, т. е. обичайното международно право, което...се прилага към всички държави“.

¹³ **Mendelson, M.** Op. cit., p. 194.

¹⁴ **Bos, M.** The Recognized Manifestations of International Law. - German Yearbook of International Law, vol. 20, 1977, S. 32. Вж. в същия смисъл **Wolfke, K.** Custom in Present International Law. Wrocław: Polskiej Akademii Nauk, 1964, p. 86: „...разделянето на обичайните норми на универсални и специални...“, **Degan, V. D.** Sources of International Law. The Hague, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers, 1997 p. 244: „специалната обичайноправна норма“, като различна от универсалната норма“.

¹⁵ Вж. за това напр. **Shaw, M.** Op. cit.: „...една група държави...може да признава специални норми, приложими само към тях“. Вж. в същия смисъл **Mendelson, M.** Op. cit.: „...специални обичайни норми, една система от норми, обхващаща отделни държави, а не всички държави“.

¹⁶ **Scharf, M.** Op. cit., p. 39.

¹⁷ Вж. **Skubiszewski, Krz.** Elements of Custom and the Hague Court. - Zeitschrift für ausländisches öffentliches recht und völkerrecht, Bd. 31, 1971, No. 4, S. 850, **Хименес де Аречага, Э.** Современное международное право. Москва: Прогресс, 1983, с. 48.

¹⁸ **Shaw, M.** Op. cit.

¹⁹ Вж. **Mendelson, M.** Op. cit., p. 194, 215, **Degan, V. D.** Op. cit., p. 243, 243 - 244, 244, **Wolfke, K.** Op. cit., p. 89, **Skubiszewski, Krz.** Op. cit., S. 831, **Scharf, M.** Op. cit., **D'Amato, A.** The Concept of Custom in International Law. Ithaca, London: Cornell University Press, 1971, p. 233,

зи специфика обобщаващият термин за тях е „специални“ обичайноправни норми: „една...регионална или локална обичайна норма, или с други думи, специална норма“²⁰, „но всъщност „регионален“ и „локален“ обичай са само примери за едно по-широко понятие – специална обичайна норма.“²¹

В международното право няма предназначена само за специалните обичайни норми правна уредба. Затова теорията и практиката в международното право са приели за тяхното обосноваване единствената разпоредба в него за международноправната обичайна норма, наречена там „международен обичай“ – чл. 38, т. 1, б. б) от Статута на Международния съд на ООН (МС). „МС се е произнесъл, че елементите на специалната обичайна норма произтичат от чл. 38 на Статута на Съда, който се позовава на международноправния обичай като „доказателство за общата практика, призната като право“ – една широка интерпретация на чл. 38, така че да обхване и специалната обичайна норма.“²² Основният аргумент, обосноваващ това заключение е, че специалната обичайна норма на международното право има същото съдържание, каквото е дефинирано в чл. 38, т. 1, б. б) за международния обичай изобщо: практиката на държавите, като обективен елемент на нормата, и признаването ѝ като право – субективен елемент²³. „Доколкото по своята юридическа природа специалният обичай не се отличава от общия международен обичай, то общите критерии за формиране на международноправния обичай се прилагат както по отношение на общия, така и на специалния обичай.“²⁴

Специалните обичайноправни норми нито са изброени и описани някъде, нито може да бъдат изброени. Голяма част от тях не са общо известни. Това е обяснимо: доколкото специалните обичайни норми не са приложими към всички държави в света, естествено е те да са известни само на тези държави, които са обвързани от тях. Но всъщност единственият критерий дали една норма е специална, е практиката на държавите – колко и кои държави я прилагат.

Безспорно признатата специална обичайноправна норма е регионалната. Тя действа спрямо държави, които обитават конкретен географски регион: „Регионалната обичайноправна норма действа за държавите от отделен географски регион“²⁵.

Thirlway, H. The Sources of International Law. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 56, **Danilenko, G.** The Theory of International Customary Law. - German Yearbook of International Law, vol. 31, 1988, S. 30, **Crema, L.** The „Right Mix” and „Ambiguities” in Particular Customs: A Few Remarks on the *Navigational and Related Rights Case* - In: International Courts and the Development of International Law (Editors: **Boschiero, N., Scovazzi, T., Pitea, C., Ragni, C.**). The Hague: Asser press, 2013, p. 67.

²⁰ **D’Amato, A.** The Concept of Special Custom in International Law - American Journal of International Law, vol. 63, 1969, No. 2, p. 216, Вж. подобен израз в **Skubiszewski, Krz.** Op. cit., S. 830: „специална, т. е. регионална или локална обичайна норма“.

²¹ **Mendelson, M.** Op. cit., p. 215.

²² **D’Amato, A.** The Concept of Special..., p. 217. Вж. също **Skubiszewski, Krz.** Op. cit.

²³ Вж. напр. **Cassese, A.** International Law. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 164, **Degan, V. D.** Op. cit., **Даниленко, Г. М.** Обычай в современном международном праве. Москва: Наука, 1988, с. 130, **Yrbk. ILC, vol. II, Part Two, 2018, p. 113, т. (7) от коментара към проектоизвод 16.**

²⁴ **Даниленко, Г. М.** Цит. съч., с. 129.

²⁵ **Villiger, M.** Customary International Law and Treaties. Dordrecht, Boston, Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers, 1985, p. 33. Вж. също **Даниленко, Г. М.** Цит. съч., с. 126: „Така, обичайните норми с ограничена териториална сфера на действие възникват въз основа на практиката на една или друга група държави, разположени в един географски регион“, също напр. **Akehrst,**

Като норма за регион, т. е. географски район, определящият критерий за регионалната норма е териториалната връзка между държавите, намиращи се в този район, в резултат на която те образуват териториална общност.

Типичен пример за регион е континента²⁶, но регион може да бъде и обособена част от континент, напр. Индокитайския полуостров в Азия, Пиринейския или Балканския полуостров в Европа, районите на Централна и Южна Америка, третирано много често като един регион, с наименованието Латинска Америка²⁷. Териториалната общност на държавите от един регион предопределя споделянето от всички тях на едни и същи интереси, и следователно пред тях се поставят едни и същи по характера си въпроси. За решаването на общите въпроси, съответно, държавите от региона формират и обща практика, която прераства в обичайноправна норма, също обща за тях, поради което тя придобива характера на регионална обичайна норма.

III.

Такъв географски регион, с ясно очертани географски граници, представлява районът на Арктика. Основното правило от международния обичайноправен режим на Арктика е, че всяка държава от региона има право да обяви под своя суверенна власт определена от самата нея част от арктическите морски пространства, като за обозначаване на такава част в международното право е възприет терминът „арктически сектор“²⁸. По своята конфигурация секторът представлява триъгълник²⁹ с връх Северния полюс³⁰, и основа брегът на съответната арктическа държава на Северния ледовит океан³¹. Така всички сектори се събират в Северния полюс, поради което имат общ връх³². Различните арктически държави имат различни по размер арктически сектори, защото основите им са различни – различните държави имат различни по дължина арктически брегове. Напр. брегът на Русия е най-дълъг – 22 600 км³³, простира се от Беринговия проток на изток до архипелага Нова земя, на запад³⁴; следователно нейният сектор е с най-голяма площ. (Русия притежава 53 % от територията на

M. Custom as a Source of International Law. – The British Year Book of International Law, vol. 47, 1974 - 1975, p. 28, **Degan, V. D.** Op. cit., p. 243.

²⁶ КМП изрично дава пример с Африка като регион. Вж. Yrbk. ILC, 2018, vol. II, Part Two, p. 112, т. (1) от коментара към Извод 16 от проекта на Комисията за установяване на обичайното международно право.

²⁷ Обяснението за това наименование са националните езици на държавите от Централна и Южна Америка: испански (като бивши испански колонии), а само за Бразилия – португалски, като бивша португалска колония; и двата езика са основани на латинския език и затова са част от т. нар. романска езикова група.

²⁸ За този термин вж. напр. **Shaw, M.** Op. cit., p. 535, **Brownlie, I.** Principles of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 148, 149, **Harris, D. J.** Cases and Materials on International Law. London: Sweet & Maxwell, 1998, p. 234, **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Конвенция ООН по морскому праву и правовой режим арктического шельфа. - Вестник Воронежского университета, 2017, № 1, с. 287, 288, 289.

²⁹ Вж. **Shaw, M.** Op. cit.

³⁰ Ibid., **Brownlie, I.** Op. cit., p. 148.

³¹ Вж. **Shaw, M.** Op. cit.

³² Ibid., **Brownlie, I.** Op. cit.

³³ Вж. **Жудро, И. П.** Значение международных обычаев в формировании правового режима Арктики. - Вестник Московского университета МВД России, 2015, № 2, с. 112.

³⁴ Вж. **Symonides, J.** Op. cit., p. 236.

Арктика, следващата по размер е частта на Канада – 18 %, следват САЩ с 9 % част от Арктика, Норвегия – 7 % и Дания – 6 %.)

Както правото на всяка арктическа държава на свой сектор, така и границите на арктическия сектор, се регламентират от обичайноправни норми. Границите имат не само географско значение, но и юридическо: върху морското пространство вътре в сектора, в неговите граници, действа правният режим, установен от съответната секторна държава; това от своя страна означава, че дейности на други държави, и преди всичко – корабоплаването, са подчинени на този правен режим. Практиката на арктическите държави, при определянето на границите на секторите, е да следват меридианите, които минават през Арктика: това е методът на меридианните линии³⁵. Този метод означава границата на полярния сектор, **първо**, да минава по меридиан в посока на Северния полюс, където се събират всички меридиани³⁶, и **второ**, не всеки, и не кой да е меридиан, а този меридиан, който минава през съответната държавна граница (западна или източна) на континенталната територия на съответната арктическа държава. Напр. за Канада, според канадски карти, границите на арктическия ѝ сектор преминават през източния и западния край на брега ѝ на Северния ледовит океан, по меридианите, намиращи се на 60 и на 141 градуса западна дължина³⁷. А границите на сектора на Русия минават, едната, по меридиана на 32 градуса източна дължина – по границата ѝ с Финландия, а другата – по меридиана на 168 градуса западна дължина, през Беринговия проток, който е границата между тихоокеанския бряг на Русия и Аляска³⁸.

Методът на меридианните линии като гранични за арктическите сектори води началото си от два договора, уреждащи разграничението между морските пространства на държави в Арктика³⁹ (между техните „полярни владения“⁴⁰, както е терминът, използван в тези договори). Единият договор е руско-английски: Санкт-Петербургска конвенция относно разделянето на общите пространствени владения на Русия и Англия в Северна Америка от 1825 г., а другият – руско-американски: Договор между Русия и САЩ за отстъпване на руските владения в Северна Америка на САЩ от 1867 г.⁴¹ Тези договори предвиждат, че за разграничението между морските територии в Арктика на полярните държави ще се използват меридианните линии в частта им от сухоземната територия на съответните държави към полюса. Меридианът като разграничителна линия е възприет в тези договори като удобна такава, като линия, която позволява лесно да се определи огромната по дължината си линия, разделяща полярните владения на арктическите държави⁴². Това оправдава приемането на меридиана като справедлив⁴³ и обективен критерий за граници на арктическите сектори.

Този, под формата на двустранни договори, подход за разграничаването на секторите, се признава и от другите арктически държави, които не са страни по договорите, като практиката за това разграничаване: „Практиката по прилагане на

³⁵ Вж. **Жудро, И. П.** Значение международных обычаев..., с. 111.

³⁶ Вж. **Shaw, M.** Op. cit., **Brownlie, I.** Op. cit.

³⁷ Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., с. 289 - 290.

³⁸ Според руско-американския договор за продажба на Аляска от 1867 г. границата между полярните територии на двете му страни ще бъде определена от меридиана, преминаващ през Беринговия проток. Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., с. 289.

³⁹ Вж. **Жудро, И. П.** Значение международных обычаев...

⁴⁰ Пак там, с. 109, също **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., с. 288.

⁴¹ Вж. за тези договори **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч.

⁴² Пак там.

⁴³ Вж. **Жудро, И. С.** Значение международных обычаев..., с. 111.

такива методи (методът на меридианните линии – б.а.) е доста обширна.⁴⁴ А признането на практиката като задължителна такава, вече я е превърнало в обичайни международноправни норми за полярните държави⁴⁵.

IV.

Обичайноправни са и нормите, които дават правната регламентация на морските пространства вътре в рамките на полярния сектор; с други думи – регламентацията на правата и задълженията на секторната държава по управлението и използването на тези морски пространства.

Засега арктически сектори са обявили две от петте арктически държави – Канада и Русия⁴⁶. И двете са обявили напълно идентичен правен режим за секторите си. Нито този режим, нито самото обявяване на секторите са оспорени от другите полярни държави – САЩ, Дания и Норвегия, както и от държави извън Арктика⁴⁷. Нещо повече, ако трите полярни държави бяха обявили сектори, режимът им щеше да бъде същият. Ето защо е важно познаването на този правен режим на полярния сектор, който е установен от държавите, които вече са заявили свой сектор.

Водещият принцип на правния режим е, че арктическите държави със сектор третираат цялата площ на сектора си – от своя бряг на океана до Северния полюс, като тяхна държавна територия. Следователно, всяка държава упражнява суверенитет върху целия свой сектор⁴⁸ – върху водите и островите вътре в сектора, като това включва и все още неоткритите земи и острови⁴⁹. (Разбира се, този суверенитет не се отнася за Северния полюс – той се намира извън всеки сектор, само върховете им се събират в него.) Всъщност това, което правят секторните държави е, че обявяват цялото морско пространство вътре в сектора си за свои вътрешни морски води и териториално море⁵⁰, а това означава, че държавата обявява суверенитета си над това пространство, респ. над сектора си. Защото точно тези два вида морски води се намират под пълния суверенитет на една крайбрежна държава. От суверенитета на секторните държави произтича и още един извод – в арктическите сектори няма открито море и не може да има, няма пространство вътре в сектора извън териториалното море на държавата, което поради това да представлява открито море: „прилагането на „секторния принцип“ не допуска включването (в сектора – б.а.) на открито море“⁵¹.

Въпреки този национален статут на полярните сектори, Конвенцията по морско право дава правна възможност и през тях да се осъществява свободно корабоплаване. Чл. 8, т. 2 на конвенцията гласи, че „там, където установяването на права изходна линия... води до включването във вътрешните води на водни площи, които дотогава не са считани за такива, върху тези води се прилага правото на мирно преминаване...“ Държавите със сектор са обявили водите му за вътрешни в определен момент – преди това те не са имали този статут. Точно за тази хипотеза конвенцията предвижда едно

⁴⁴ Пак там.

⁴⁵ Пак там, с. 108, 109.

⁴⁶ Тоест САЩ, Дания и Норвегия не са обявили арктически сектори. Вж. напр. **Shaw, M.** Op. cit., **Brownlie, I.** Op. cit., p. 149, **Harris, D. J.** Op. cit., p. 234.

⁴⁷ Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., с. 287, **Жудро, И. С.** Значение международных обычаев..., с. 108.

⁴⁸ Вж. **Brownlie, I.** Op. cit., p. 148, **Harris, D. J.** Op. cit.

⁴⁹ Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., **Harris, D. J.** Op. cit.

⁵⁰ Вж. **Жудро, И. С.** Значение международных обычаев..., с. 109, **Symonides, J.** Op. cit., p. 236 (за ситуацията с Русия), p. 237 (за ситуацията с Канада).

⁵¹ **Brownlie, I.** Op. cit.

изключение от правния режим на вътрешните морски води – всички държави да се ползват с право на мирно преминаване за корабите си през тях⁵². Така може да се постигне баланс между интереса на арктическата държава да има пълен контрол върху сектора си, което я води до установяване на суверенитет над него, и потребностите на международното корабоплаване, което е в интерес на държавите.

Липсата на открито море в сектора има решаваща последица за международното корабоплаване – такова няма как да се извършва свободно през арктически сектор, защото там няма да действат свободите на откритото море, една от които е именно свободата на корабоплаването. През 1985 г. ледоразбивачът „Polar Sea“ на САЩ се опитва да премине през канадския сектор, по т. нар. Северозападен проход, но Канада не позволява преминаването му⁵³. Аргументът на Канада е, че маршрутът, по който иска да мине корабът, а именно през Арктическият архипелаг, се явява вътрешни води за Канада, а през такива преминаването може да стане само с нейното разрешение⁵⁴. Така на практика Канада демонстрира действието на въведения от нея правен режим на сектора си – намира се под нейния суверенитет. Съединените щати имат друга позиция: те не оспорват канадския суверенитет върху островите от архипелага, но смятат че водите между островите имат правния статут на международния пролив, и затова за тях действат правото на транзитно преминаване, т. е. свободното преминаване на корабите на всички държави⁵⁵. Но дори разгледани като архипелажни води, при тях има същото право на транзитно преминаване (чл. 53, т. 2 от Конвенцията по морско право)⁵⁶.

За решаването на спора си САЩ и Канада през 1988 г. сключват споразумение за арктическо сътрудничество, според което „правителството на САЩ заявява, че плаването на всички американски ледоразбивачи през водите, които Канада третира като вътрешни, ще се извършва със съгласието на правителството на Канада.“⁵⁷ Очевидно е, че с това споразумение САЩ изрично признават суверенните права на Канада над сектора ѝ, и конкретно, че целият сектор представлява нейна държавна територия със съответната невъзможност за дейности, вкл. преминаване, на други държави в сектора.

V.

И двете секторни държави са възприели подхода да регулират управлението и използването на сектора си с вътрешноправни актове, актове на националното си законодателство⁵⁸. Първа Канада приема през 1923 г. закон, уреждащ нейните суверенни права в сектора ѝ⁵⁹. През 1925 г. чрез Закона за северозападните територии Канада

⁵² Тази идея развива и **Symonides, J.** Op. cit., p. 239 - 240.

⁵³ Ibid., p. 238.

⁵⁴ Вж. **Wolfrum, R.** Op. cit., S. 535, също **Symonides, J.** Op. cit., p. 237.

⁵⁵ Вж. **Symonides, J.** Op. cit.

⁵⁶ Ibid., p. 239.

⁵⁷ **Wolfrum, R.** Op. cit., **Symonides, J.** Op. cit., p. 238. Вж. също **Harris, D. J.** Op. cit., p. 235: по силата на това споразумение на практика САЩ искат разрешение и за всички други свои кораби, преминаващи през Северозападния проход, признавайки го по този начин за територия на Канада.

⁵⁸ Вж. **Жудро, И. С.** Обычно-правовые нормы..., с. 112.

⁵⁹ Още през 1907 г. канадският сенатор Поатие обосновава правото на всяка държава, крайбрежна за Северния ледовит океан (т. е. арктическа държава - б. а.) да „разпростре своите владения до Северния полюс“. Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., с. 289.

изисква специални разрешения за извършване на дейности в сектора ѝ, което е потвърждение за властта ѝ над пространствата в него. Правата на Канада в сектора ѝ са обявени в нейни закони и през 1926 г. и 1929 г.⁶⁰ А през 1985 г., вземайки повод от случая с американския ледоразбивач, Канада прокарва със свой акт в сектора си прави изходни линии (с цел определяне на териториално море) около островите от арктическият си архипелаг⁶¹ (наричан още „канадски архипелаг“⁶²), обявявайки водите от тези линии към островните брегове за вътрешни морски води на Канада⁶³, което значи – нейна територия. Така очертани, тези води включват и Хъдсъновия залив, и Северозападния проход⁶⁴. С този акт Канада още веднъж потвърждава суверенитета⁶⁵ си върху водите в сектора и отрича свободата на корабоплаването в него (в частност за Северозападния проход изрично отрича качеството му на маршрут за преминаване на чуждестранни кораби⁶⁶).

Другата секторна държава е Руската федерация. Още като царска Русия, през 1916 г. се приема акт, който закрепва суверенитета ѝ над островите в Северния ледовит океан. Същата е позицията и на Съветския съюз по-късно. През 1921 г. е приет декрет „За охрана на рибните и животинските местообитания в Северния ледовит океан и Бяло море“⁶⁷. А през 1926 г. съветското правителство приема постановление „За обявяване за територия на СССР на земите и островите, разположени в Северния ледовит океан“, включително и такива, които може да се открият в бъдеще. Като тези земи и острови се намират на север от брега, вкл. и до Северния полюс⁶⁸. На 2. 08. 2007 г. руски изследователи стигат до дъното на океана, където е Северния полюс и забиват в дъното руския флаг, с претенцията че това дъно е продължение на океанския бряг на Русия⁶⁹. Всъщност това е опит за обосноваване на претенции към океанското дъно като континентален шелф на Русия.

Всяка арктическа секторна държава приема вътрешноправен акт, с който определя правния режим в сектора си. С тези актове арктическите държави създават един и същи правен режим на секторите си. Но секторите – това е морското пространство в един от регионите в света – Арктика, поради което правният им режим е един международноправен режим. Така актовете на секторните държави, въпреки че са тяхно национално законодателство, първо, регламентират един международен въпрос – режимът на арктическите морски пространства, и второ, двете секторни държави дават еднаква правна регламентация на тези пространства. Казано по друг начин – всеки от двата сектора има такава уредба, каквато има и другият. Такива национални законодателни актове на различни държави, които имат един и същи предмет, и уреждат този предмет по един и същи начин, се наричат в международноправната теория „паралелно законодателство“ – това са национални законодателни актове на различни държави, но въпреки това съвпадат по съдържанието се в тях правна уредба.

⁶⁰ Пак там, с. 289 - 290.

⁶¹ Вж. **Wolfrum, R.** Op. cit., **Harris, D. J.** Op. cit.

⁶² Вж. **Harris, D. J.** Op. cit.

⁶³ Вж. **Wolfrum, R.** Op. cit., S. 536, **Harris, D. J.** Op. cit., **Symonides, J.** Op. cit.

⁶⁴ Вж. **Harris, D. J.** Op. cit.

⁶⁵ Вж. **Symonides, J.** Op. cit., p. 237.

⁶⁶ Вж. **Wolfrum, R.** Op. cit.: „Канада отрича, че Северозападният проход традиционно е използван за международна навигация.“

⁶⁷ Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Цит. съч., с. 290.

⁶⁸ Пак там, с. 290 - 291.

⁶⁹ **Shaw, M.** Op. cit., p. 588.

Може да се случи държавите да решават въпрос от международните отношения, който е от техен взаимен интерес със свой национален правен акт. „Практиката показва, че законодателните актове на държавата може да изразят нейната позиция в областта на международните отношения.“⁷⁰ Тогава всяка държава чрез правния си акт и спрямо себе си ще създаде свой правен режим на съответния въпрос. Този режим може да бъде различен за различните държави, но може, поради съвпадащите им интереси по въпроса да се окаже, че държавите го решават по един и същи начин, откъдето следва, че националните правни режими по въпроса също съвпадат, еднакви са за всички държави. С еднаквата си законодателна уредба на въпроса държавите създават, образно казано, паралелно законодателство спрямо него.

Паралелността на законодателството се състои именно в съвпадането между актовете на различни държави по определен въпрос от междудържавните отношения – съвпадане в предмета на актовете и съвпадане в правната уредба, която те му дават. Всяка държава създава тази уредба за себе си, и независимо от другите държави. Но тъй като правните уредби са еднакви, те ще дадат едно и също за държавите решение на един и същи, общ за държавите международен въпрос. Те, независимо една от друга, постигат една и съща цел. Същото решение може да се постигне и с един единствен международен договор, приет заедно от държавите. При паралелното законодателство, вместо един такъв акт – договор, решението се постига от n-броя отделни национални актове – толкова, колкото са държавите, регулиращи съответния въпрос. Затова паралелното законодателство е алтернатива на международния договор – и чрез него може да се регламентира международен въпрос.

Паралелното законодателство е в състояние да създаде международноправна норма като регулатор на някакъв международен въпрос. Държавите с такова законодателство, за да решат този въпрос, не могат да приложат законодателния акт, чийто предмет е той – въпросът е международен по своя характер, а актът има само вътрешноправно действие. Единственото, което могат да направят тези държави е да формират определено поведение по въпроса, като то може да бъде само такова, каквото го изисква националният правен акт. Това поведение може да бъде еднократно, спорадично или изолирано, още повече случайно; но може и обратното – да се състои от последователни и постоянно повтарящи се еднотипни действия. Тогава такова поведение ще изгради трайна практика по този въпрос, практика как да се решава той. И тъй като паралелното законодателство на държавите дава едно и също за всички тях решение на въпроса, то и практиката на всички тях спрямо него ще бъде еднаква. Което от своя страна ще позволи тя да се третира не като такава на отделните държави, а като обща и единствена практика за всички тях. Така паралелното законодателство обективно, като своя последица поражда международна практика на държавите.

Тази обща държавна практика освен това е и задължителна за извършващите я държави, макар и по силата на техните вътрешноправни актове. Но правнозадължителна практика по международен въпрос – това е дефиницията за международноправния обичай, според чл. 38, т. 1, б.б) от Статута на МС: „общата практика, призната като право“. Следователно паралелното законодателство създава не само и не просто практика, а е и начин, макар и нетипичен, за създаване на международноправни обичайни норми. Такава норма съществува само под формата на междудържавна практика, представлява международноправна уредба на своя предмет, защото той е между-

⁷⁰ Вж. Даниленко, Г. М. Цит. съч., с. 70.

народен въпрос, а от друга страна източник на тази норма (в качеството ѝ на практика) са норми от националното право на създаващите я държави.

Що се отнася до международноправния режим на Арктика, основавайки се на характеристиките на паралелното законодателство като възможен механизъм за създаване на обичайните международноправни норми, е ясно че именно механизмът на паралелното законодателство е използван от арктическите секторни държави за правното регулиране на техните сектори. Всяка секторна държава има такава практика по управлението и използването на сектора си, каквато е предвидена в съответния ѝ вътрешноправен акт. Тъй като тези актове във всички секторни държави дават еднаква регламентация на тези два въпроса, то и практиката на държавите в секторите им е еднаква. По този начин паралелното законодателство на секторните държави създава обща и еднаква за всички тях практика, която е и правно задължителна, макар и по силата на вътрешноправни норми. Така арктическите секторни държави, чрез паралелното си законодателство и практиката си като негова последица спрямо арктическите си сектори, са създали обичайни международноправни норми, и това са нормите, чрез които секторните държави регламентират правния режим в своите сектори.

Дания и Норвегия, като арктически държави, не са обявили свои полярни сектори, но въпреки това с актове на националното си законодателство са очертали в арктическите си води прави изходни линии, чрез които са определили тези морски пространства, върху които държавите изобщо имат суверенитет – вътрешни морски води и териториално море⁷¹. Следователно, и Дания, и Норвегия, като полярни държави, също имат суверенитет, но само върху тези два вида морски пространства, без обаче да имат претенции за разширяването на площта им до Северния полюс, както е при полярните сектори. От обстоятелството, че САЩ, Норвегия и Дания не са обявили свои сектори, могат да се направят някои изводи. Първо, тези държави нямат никакви права в Арктика отвъд териториалното си море. Второ, тези държави не оспорват секторите на Канада и Русия. Доказателството е, че САЩ, дори когато са възразявали срещу корабоплавателните ограничения в канадския и руския сектор, никога не са оспорвали правото на тези държави на сектор, както и граничните линии на техните сектори⁷². Трето, ако САЩ, Дания и Норвегия решат да разширят суверенните си права като арктически държави навътре в Арктика в посока на Северния полюс, те могат да го направят само чрез обявяване на свой сектор. А прокарането на границите на сектора (напр. да минават по меридианна линия), както и регламентацията на правния му режим може да стане само по начина, по който това е направено от сегашните секторни държави – т.е. чрез съответните, създадени за тази цел норми на обичайното международно право.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Арктика е регион с безспорно географско значение като най-северната част на земното кълбо. Но в наше време Арктика е и с нарастващо икономическо и геополитическо значение. Икономическото значение на Арктика се дължи на два фактора.

⁷¹ За регламентацията на вътрешните морски води и териториалното море на Дания и Норвегия вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Международно-правовое обоснование Данией, Канадой и Норвегией установление прямых исходных линий в Арктике. - Московский журнал международного права, 2017, № 1, с. 35, 36: за Дания правите изходни линии са въведени с Кралски указ от 1966 г. за делимитация на териториалното море, а за Норвегия - с Кралски декрет от 2002 г. за легитимността на прокараните прави изходни линии.

⁷² Вж. **Вылегжанин, А. Н., Дудыкина, И. П.** Конвенция ООН по морскому праву..., с. 291.

Първият е, че поради климатичните промени полярните ледове се топят, а това улеснява всички икономически дейности, които държавите могат да извършват в Арктика, основно корабоплаване, риболов, добив на полезни изкопаеми, а морското дъно там е изключително богато на такива. Вторият фактор е, че през Арктика преминава Северния морски път, който (поради елипсовидната форма на земното кълбо) е най-краткият път между Европа и Азия, което е решаващо за търговското корабоплаване. Геополитическото значение на Арктика се дължи на едно уникално обективно обстоятелство – арктическият регион обхваща само пет, точно определени държави, тези, които имат бряг на Северния ледовит океан – САЩ, Канада, Дания, Норвегия и Русия. Затова само тези държави могат да упражняват суверенитет в този регион, и отгук – да го ползват. Значението на Арктика не само оправдава, а даже изисква изсяването на международноправния му режим.

Поради очевидната причина, че са единствените в региона, само петте държави в Арктика са създателите на този режим. Той е обичайноправен – регламентиран е от обичайни международноправни норми, които са регионални по териториалното си правно действие. Тези норми действат само в рамките на географския район на Арктика, и само за арктическите държави.

Според тези норми Арктика не е международна територия, а се намира под суверенитета на арктическите държави. Арктика е разделена на сектори, и всяка арктическа държава има право на свой сектор. Пространството вътре в сектора е държавна територия на съответната държава, в частност – нейно териториално море; открито море във водите на Арктика няма. Това се дължи именно на суверенитета, който съответната арктическа държава упражнява в сектора си. Международноправният режим на Арктика е забележителен и с това, че той е пример за т. нар. „паралелно законодателство“ като специфичен и нечесто прилаган механизъм за създаване на обичайноправни норми.

Арктическите сектори се обявяват от самите арктически държави чрез техни вътрешноправни актове, които са източник на обичайноправните норми относно правния режим на Арктика, и което е същността на „паралелното законодателство“. Засега полярни сектори са обявили само две арктически държави – Канада и Русия. Но другите три такива държави – САЩ, Дания и Норвегия не възразяват срещу секторния подход за правно регулиране на района на Арктика, и няма юридическа пречка те също да обявят свои сектори, ако пожелаят.